

„Nem lehet egyszerre mezítláb járni és cilindert viselni”

Paul Lendvaival beszélget Bossányi Katalin

Professzor Paul Lendvai 1960-tól 82-ig a Financial Times bécsi tudósítója volt, mellette írt svájci, német, osztrák lapoknak. Jelenleg az ORF intendánsa; 1982 óta „Európai Stúdió” címen havi politikai vitaműsort vezet az osztrák televízióban. 1973 óta társkiadója és szerkesztője az Europäische Rundschau-nak, és 1990 óta az Európai Szemle alapítványának elnöke.

Tagja az Osztrák Külpolitikai Társaság elnökségének, a Nemzetközi Stratégiai Intézetnek, a PEN-nek, az IPU-nak és a Bertelsmann Alapítvány közép-európai munkacsoportjának.

Fő művei: Sasok pókhálóban – Nacionalizmus és kommunizmus a Balkánon (1969, német angol, francia nyelven); Antiszemitizmus – zsidók nélkül (1971, német, francia, angol, héber kiadás); Kreisky: egy államférfi (1972, német); A változások határai: a kommunizmus válfajai a Duna-medencében (1977, német kiadás); A kommunista rendszerek hírmanipulációja (1981, német, francia, japán kiadás); Az elhagyott Albánia (1985, német kiadás); Az akaratos Magyarország: a túlélés művészete – monográfia (1988, német, angol; 1990, magyar kiadás); Remény és kiábrándulás – Reflexiók a kelet-európai átalakulásról (1994, német, osztrák kiadás). Az interjú abból az alkalomból készült, hogy ennek a kötetnek megjelent a kiegészített magyar változata: Honnan hová? – Gondolatok a közép- és kelet-európai változásokról (Pesti Szalon Könyvkiadó, 1995)

– Lendvai Pállal, vagy Paul Lendvaival beszélgetek?

– Természetesen Paul Lendvaival.

– Miért?

– Azért, hogy azokat, akik majd ezt az interjút elolvassák, egy percig se tévesszük meg. Tudják, hogy én külföldi vagyok, tehát a külső megfigyelő szemével nézem az itteni történéseket, nem pedig a hazai bennfentességgel. Kissingert se Heinz Kissingernek hívják, hanem Henrynek. Brzezinski is elangolosította a nevét.

– Nem véletlen, hogy ezt a két nevet említette. Ahogyan Kissinger és Brzezinski nemzetközileg elismert szaktekinélyek a maguk területén, úgy Önt első számú Kelet-Európa-szakértőnek tartják Nyugaton és Keleten egyaránt.

– Azért egy nagy különbség van közöttünk. Kissinger és Brzezinski a hatalom művészetét is értik. Mindketten kormányokhoz is kötődtek, hivatásos szakértőséget vállaltak. Én meg csak egy kis szivar vagyok, aki írja a maga kommentárjait.

– Mire ez a nagy szerénység?

– Szerénységről szó sincs. Csupán hangsúlyozni szeretném, hogy én nem veszek részt a hatalmi bizniszben. Független újságíró vagyok.

– Milyen volt a közeg, ahonnan az akkor még Lendvai Pál elindult?

– Éppen most dolgozom az emlékezéseimen, ezért nehéz erről röviden, sablonok nélkül beszélnem.

– Netán túl fájdalmas emlékeket kellene feleleveníteni?

– Nem erről van szó. Inkább arról, hogy így, hatvanon túl már más tűnik fontosnak az ember ifjúkorából, mint amire a hivatalos életrajzolók kíváncsiak.

– Azért vágjunk bele.

– Budapesten születtem, a nagy krízis évében. Apám felvidéki zsidó családból származott. Ügyvéd volt, de nem túl jómódú. Viszont rendkívül büszke volt rá, hogy tisztje lehetett a K. u. K.-nak. Anyám erdélyi: teljesen asszimiláns családunk volt, rokonokkal Pozsonytól Székelyföldre. Némi nosztalgia lengte be gondolkodásukat a Monarchia iránt...

– *Hogyan érintette a családot a háború?*

– Mint a legtöbb polgári zsidó családot. Bár a náci törvények szerint is csak 16 és 65 év között lehetett embereket elvinni, engem 15 évesen elkaptak. Pécelnél szöktem meg az Ausztria felé tartó halálmarsból. Svájci papírokkal bujkáltam – nem voltam benne bizonyos, hogy igaziak vagy hamisak –, de nem éltem állandó félelemben. Nappal leszedtem a sárga csillagot, és moziba jártam kislányokkal csókolózni.

– *A család – mint rendszeren – polgári-liberális beállítottságú volt. Ön mégis a szociáldemokratákkal tartott. Miért?*

– Apám ismerte Révész Mihályt, és 45-ben – biztos, ami biztos alapon – az egész családot beíratta az MSZDP-be. Engem ez eleinte teljesen hidegen hagyott, mert akkor Stefan Zweig foglalkoztatott: róla írtam értekezést. Egyszer meghívtak a SZIM-ba (Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom) előadást tartani, s ezzel meg is indult a mozgalmi karrierem. A IX. kerületben lettem oktatási titkár, az Ady-kört is vezettem. 1948 elején már a jogi egyetemen politikai titkárkodtam. Ekkor már nagyon tudatosan politizáltam. Justus Pál köréhez tartoztam. Nem voltam titokban „kétkönyves”, hanem azon ritka madarak közé sorolódtam, akiket úgy hívtak: baloldali szocialista.

– *Író akart lenni, de újságíróként kezdte. Hol?*

– Eleinte borzasztó külpolitikai cikkeket írtam különböző szocdem ifjúsági lapokba, majd a két párt egyesülését követően a Kossuth Népetől átraktak a Szabad Néphez.

– *Önként és dalolva ment?*

– Meg voltam tisztelve. Gömöri Endre mellett dolgoztam. De a többi kollégára is érdemes emlékezni. Kornai János volt a gazdasági rovat vezetője, a belpolitikát Vásárhelyi Miklós, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Horvát Márton fémjelezték. 49 tavaszán kidobtak egy politikai hiba miatt, amit úgy követtem el, hogy udvaroltam a gépirónónek, aki elért egy beosztást. Büntetés-

ből – Szibéria helyett – az MTI-be kerültem. Ott Ádám György volt a főnök: őt később a Rajk-perben lecsukták. Én akkor még lelkes voltam. Szörnyű cikkeket írtam. Hogy a későbbiek során olyan sokat foglalkoztam Jugoszláviával, abban nyilván az is közrejátszott, hogy lelkiismeret-furdalásom volt az ifjúkori botlásért. 1951-ben behívtak.

– *Erről néhány éve a Magyar Fórum is megemlékezett. Tényleg AVH-s volt?*

– Közkatoná voltam, akit a belső karhatalomhoz soroztak be. Nagyon kemény kiképzést kaptunk. 1952-ben lecsuktak.

– *Miért?*

– Ezt nem kötötték az orromra. A Fő utcában ültem, majd Kistarcsára internáltak. 53-ban szabadultam. Vissza mentem az MTI-hez, ahol szóba sem mertek velem állni, s pár nap múlva alkalmatlanság címen felmondtak. Csak 56 nyarán rehabilitáltak. 56 őszén – Szirmai segítségével, akivel egy időben ültünk – az Esti Budapesthez kerültem.

– *Erről Csurkának más volt a verziója...*

– Nem véletlenül. Ő egyébként Király Bélát támadta, s ennek kapcsán vetette fel, hogy „Kádár kedvenc nyugati újságírója” ávós volt, hivatkozva egy Budapesten megjelent visszaemlékezésre. Amikor ez a támadás történt, a Profil azonnal kért tőlem egy interjút, ahol mindent őszintén elmondtam. Csurkákat a Király-ügyben pénzbírságra ítélték, de én ezzel már nem foglalkozom. Nemrég megkaptam a HM archívumától a hivatalos dokumentumot, hogy mettől meddig voltam közkatoná. Más rangom sohasem volt.

– *Mit csinált a forradalom alatt?*

– A pincében üldögéltem, mert a lakásunk nagyon közel volt a Kilián lakatanyához. A feleségem – aki angol színésznő – mindig büszkén szokta mesélni, hogy én vagyok az egyetlen olyan 56-os emigráns, aki nem terjeszti magáról, hogy az élete kockáztatásával lőtt ki orosz tankokat. November 4-e után – többekkel együtt – megalapítottam a független Esti Hírlapot.

– 57 januárjában távozott, méghozzá úgy, hogy Lengyelországból nem jött vissza. Miért?

– Akkor kezdődtek a nagy letartóztatások, de nem ettől ijedtem meg, hanem attól, ahogy ezen a nemzetközi tanácskozáson a Csou En-laj vezette küldöttség nyilatkozott a „magyar kérdésről”. Ráadásul összebarátkoztam a New York Times tudósítójával, akinek elpanaszoltam, hogy milyen sokat értett az, ahogy az amerikaiak nyomására a Szabad Európa Nagy Imre ellen agitált. A neves újságíró erre bevallotta, hogy Eisenhowert ostobának tartja. Mindez jól „megkevert”. Gyorsan megszerveztem még egy tiltakozást a magyar írók és újságírók letartóztatása miatt, majd Pozsony érintésével meg sem álltam Bécsig. Nem akartam többé hazugságban élni.

– Azonnal kapott munkát?

– Igen. A magyar helyzetet kellett elemezni. De álnéven írtam különböző lapokban, mivel a szüleim Budapesten maradtak. Azokban az években Amerikában Paul Landy, Ausztriában és Svájcban pedig Árpád Bécs, illetve György Holló néven ismertek. De senki sem tudta, hogy kit takar ez a név, kivéve a magyar elhárítást. Áttörést az életemben 1960 hozott. Ekkor kezdtem el dolgozni a Financial Timesnak. Ez lett az én citadellám, aminek kiépítésében sokat segített a második feleségem.

– Akiről úgy tudni: a Financial Times társtulajdonosa. Így könnyű karriert csinálni.

– Ezt leginkább a magyar belügy terjesztette. A feleségemmel Bécsben ismerkedtem meg: elszerettem egy újságíró kollégától. Sajnos sohasem volt egyetlen lap tulajdonosa sem. De ez nem jelenti azt, hogy a családi háttér megteremtésével nem segíthette a munkámat.

– Hogyan lett Kelet-Európa-szakértő?

– Bécsben telepedtünk le: innen tanultam meg Ausztriát, s később Kelet-Európát. Folyamatosan két nyelven – angolul és németül – publikáltam, ami

nagy szakmai kihívás volt. Hosszú évekig egy sort se írtam magyarul, csak egyszer adtam egy a SZER 56-os tevékenységét bíráló cikket Münchennek. Ezért kaptam húsz dollárt. Ennyi. Mégis így tartottak sokáig nyilván, mint a Szabad Európa munkatársát. Ez nem lenne szégyen, csak nem felel meg a valóságnak. Én 59-ben kaptam meg az osztrák állampolgárságot, s 67-ben engedtek ki a magyarból. Ezzel elég nagy kockázatot vállaltam, mert közben folyamatosan utazgattam a régióban, s bármikor elkaphattak volna, hiszen a magyarok feketelistára tettek.

– Nem félt?

– Mai fejjel azt mondom: ez az ifjúság magabiztos butasága volt. Ha akkor csak a tört részét tudom annak, amit ma már ismerek a volt szocialista országok belügyi irattárainak anyagai alapján, akkor valószínűleg ki sem merem dugni az orrom Bécsből.

– Megbízói tudták, hogy mit kockáztat?

– Mit érdekelte volna a Financial Timest, vagy a Die Pressét, hogy én a személyemben fenyegetve vagyok? A megbízókat kizárólag a friss hírek és a gyors, hiteles kommentárok érdekelték, amit megkaptak tőlem. Hogy miként szerzem meg az információt, az az én ügyem volt.

– Hogyan alakult ki a híresen-hírhedt Lendvai-dosszié?

– Ez ma már jól ismert, mert részben publikáltam tapasztalataimat, miután megkaptam a különböző országoktól a rólam szóló operatív dossziékat. Ezek tanúságai, meg a saját élményeim, amiket egy-egy utam során átéltem, egybevágnak a tekintetben, hogy a hatvanas-hetvenes években mindenütt figyeltettek. De egyedül Romániában tették ezt nyíltan. Olyan szituációkat teremtettek körülöttem, amik okot adhattak volna a kiutasításra vagy a letartóztatásra. Mondok egy konkrét példát. Az időpont: 1973. február 8. A történet helyszíne a szófiai Balkán Hotel. Ott szállásoltak el a bolgár külügyminisztérium vendégeként,

mivel Rudolf Kirchschräger akkori külügyminisztert kísértem. Reggel nyolckor megjelent a szállodai szobámban két civilbe öltözött biztonsági ember. „Maga velünk jön!”, mondták, és eltették az asztalon heverő útlevelemet. Bár nem voltam még felöltözve, villámgyorsan cselekednem kellett. A rendőrök meglepetésére megragadtam a telefont, és a külügyminisztérium rezidenciáját kértem. Hosszas beszélgetés kezdődött a titkosrendőrök és a bolgár hivatalnokok között, végül értem jött a bolgár protokollfőnök, s azzal tessékelt ki a hívatlan vendégeimet, hogy „valami félreértés” történhetett. Természetesen már akkor is páratlan botránynak számított volna, ha az ügy kipattan, s kiderül, hogy a hivatalos kísérőt le akarják tartóztatni. Kirchschrägernél azzal akarták el-tussolni az ügyet, hogy nem letartóztatni akartak, csak kiutasítani, mert régóta szerepelek a feketelistán. S nekik egyébként tekintettel kell lenniük a „magyar elvtársak érzékenységére”. Azt egyébként a Stasi-dossziéból tudom, hogy Benkei András, akkori belügyminiszter írt Erich Mielke belügyminiszternek: tudják, hogy sokszor utazom az NDK-ba, s jó néven vennék, ha többet nem engednének be. Az eredeti távirat szövegét új könyvemben publikálom. Közben kaptam egy másik volt kommunista országból is 161 oldal anyagot: ezek jól jönnek majd a memóriához.

– *A magyar dokumentumokat is megkapta?*

– Kértem, de még nem kaptam meg. Egy igen magas rangú hivatalnok nemrég biztosított arról, hogy nincs benne az égvilágon semmi. Amit persze én nem hiszek el. De azt hiszem, hogy még nagyon sok időnek kell ahhoz eltelnie, hogy ezekhez a dokumentumokhoz hozzáférhessek. Ha nyilvánosságra kerülnének, az feltehetően elég sok embernek kellemetlen lenne Magyarországon és Ausztriában is.

– *Miért került Magyarországon feketelistára?*

– Nem tudom. Éppolyan érthetetlen

volt, hogy rátettek, mint ahogy nem volt különösebb indoka annak sem, amikor levettek róla.

– *Hogy derült ki, hogy „persona non grata” itthon?*

– Kértem vízumot, s nem kaptam meg. Ez 1966-ban történt. Előtte már jártam Budapesten, 1964-ben. Ezt akkor úgy értékelték, hogy Kádárék ezzel a gesztussal is jelezni szeretnék, hogy Magyarországon megkezdődött a konszolidáció. Azután – minden magyarázat nélkül – feketelistára tettek, egészen 1970-ig. Ugyanebben az időszakban a lengyelekhez, a csehekhez se mehettem. Jugoszláviába viszont igen.

– *Írt valamit, ami indokolná ezt a barátságatlanságot?*

– Semmi olyasmit nem írtam, amivel okot adtam volna erre a magatartásra. Előtte is ugyanúgy írtam, mint utána. De az én célom – s ezt soha nem titkoltam – a fellazítás volt.

– *A legutóbbi könyvében utalt rá, hogy a keleti tömb országainak belügyi szerveinél „összedolgoztak” annak érdekében, hogy Ön ne juthasson közvetlen információhoz, s ezt a munkát Moszkvából irányították.*

– Így van.

– *Kreisky kíséretében mégis beengedték Moszkvába?*

– Először hivatalosan provokációnak minősítették, hogy tagja vagyok a hivatalos kíséretnek, de miután Kreisky nyilvánvalóvá tette, hogy nem tűrik el, hogy az oroszok diktáljanak, lenyelték a békát. Egyébként akkor még nem is voltam igazán veszélyes a Kreml szemében. Első számú közellenséggé akkor váltam, amikor kineveztek az ORF-hez. Hiába, a televízió a leghatásosabb médium, s ezzel ők is tisztában voltak. Különösen arra voltak kényesek, ahogy a keleti offenzív politikát képviseltem. 1983-ban az Izvesztyija „Hazugságok a képernyőn” címmel éles támadást intézett az ORF „Ostreport” című sorozata ellen, s személy szerint énellenem. Ideológiai aknamunkával vádoltak, a CIA által pénzelt ügynököknek minősítettek. Nem

csupán az ORF akkori vezetése tiltakozott, hanem Kreisky szövetségi kancellár, Alois Mock, az Osztrák Néppárt elnöke, az osztrák újságíró-szövetség. Kreisky hivatalos állásfoglalásában ez állt: „Alkotmányossági okokból nem engedhetjük meg, hogy osztrák újságírók tevékenységét bármilyen okból ellenőrizzék vagy cenzúrázzák.” Az Izvesztyija második cikke Kreisky nevének említése nélkül visszautasította az osztrák-szovjet kapcsolatok megterhelésére vonatkozó szemrehányásokat, s a Volksstime idézeteit használták fel hamis állításaik alátámasztásául. Csak jóval később tudtam meg, hogy tulajdonképpen mi is állt a szokatlanul koncentrált támadás hátterében. Mint kiderült, maga Gustav Husak „törlesztett” nekem. Az „okot” erre az szolgáltatta, hogy első hivatalos bécsi látogatása előtt engedélyt kaptam televíziós interjú készítésére. A kétoldalú kapcsolatokról szóló, félhivatalos, s tartalmilag jelentéktelen interjú előtt váltottunk néhány szót németül. Megkérdeztem, igaz-e a hír, hogy Prágában nemsokára sor kerül a varsói szerződés vezetőinek találkozására. Husak igennel válaszolt, de nem mondott időpontot. Erre én mellékesen megkérdeztem, hogy az akkoriban már folyton betegeskedő Leonid Brezsnyev is részt vesz-e a találkozón, amire Husak azt mondta: „Természetesen, Brezsnyev elvtárs is ott lesz.” Másnap reggel megtudtam, hogy az interjúkészítés időpontjában Brezsnyev már halott volt, de ezt a Kreml még a baráti országok vezetői előtt is titkolta. Nem tudván ellenállni a kísértésnek, Prágából sugárzott tudósításomban utaltam erre a tényre. Husakkal a látogatása tiszteletére adott díszvacsorán találkoztam, de nagyon barátságatlan volt. Egy év múlva pedig feketelistára tett: bár hivatalos utamat a csehszlovák nagykövetség készítette elő, ugyanazzal a géppel vissza kellett utaznom Prágából, amivel érkeztem. A hiú Husak így állt bosszút, mert úgymond: „az egész világ előtt nevétségessé tettem”. Ezt követően „ellenséges szakér-

tóként” tartott számon, s mindent elkövetett annak érdekében, hogy kegyvesztettségemet az egész tömbben deklarálják. Csak 1984-ben tört meg a jég Moszkvával: az ORF egyenes adásban közvetítette Sinowatz szövetségi kancellár útját. De a helyzet abszurditását mutatja, hogy a beutazási tilalomra nem adtak magyarázatot. A vízumomat az utolsó pillanatban adták csak ki, s előtte Jefremov, a nyilván saját jövőjéért is aggódó szovjet nagykövet hosszasan elbeszélgetett velem.

– *Magyarországon viszont a hetvenes évektől korlátozás nélkül tájékozódhatt?*

– Igen. Átütő sikere volt például a „Túlélés művészete” című kerekasztal-beszélgetésemnek, amin részt vettek – többek között – Rényi Péter, Bognár és Nemeskürty professzorok. Később tudtam csak meg, hogy ez a műsor egyfajta határkő volt a rendszer keményvonalasai és a liberálisabb politikát képviselő aczéli vonal között. Aczél ugyanis felismerte, hogy milyen sokat jelenthet Magyarország számára, ha úgymond egy disszidens magyar újságíró tollából jelennek meg az ország változásait bemutató reális írások.

– *Segítették, netán védték is Önt?*

– Kétféle „támogatást” tapasztaltam. Nem akadályozták, hogy tájékozódjak. S például az említett moszkvai támadásra úgy reagáltak, hogy nem reagáltak. Azaz sem az orosz sajtót, sem az osztrák sajtót nem idézték. Mintha nem történt volna semmi.

– *Mi a hetvenes évek legvégén ismerkedtünk meg. Rényi Péter, a Népszabadság akkori főszerkesztő-helyettese – Aczél személyes jóbarátja – kért meg, hogy ha Ön gazdasági témák után érdeklődik, akkor segítsek, ha tudok.*

– S mit tapasztalt? Államtitkok után érdeklődtem?

– *Nem. Viszont feltűnően tájékozott volt, ugyanakkor nagyon agresszív és egyben cinikus.*

– Mai fejével nyilván már maga is az lenne.

– *Akkor többen figyelmeztettek – ki*

jóindulatúan, ki ellenkezőleg –, hogy a Lendvaival nagyon kell vigyázni. Mert „kettős ügynök”; ide is dolgozik, meg oda is. Ez a legenda azóta is tartja magát. Mi erre a válasza?

– Ez nagyon érdekes. Most hallom először: miért nem szolt hamarabb? Természetesen semmi alapja sincsen. Engem soha életemben Magyarországon sem kért meg senki semmire. Természetesen aki hírrel dolgozik, az pontosan tudja – ezen alapul az egész amerikai stílusú újságírás –, ahhoz hogy információt kapjak, adnom is kell. Én ittjártamkor mindig nagyon sok emberrel találkoztam, sokoldalúan tájékozódttam, s a különböző forrásokból származó részinformációkat raktam össze egészé.

– Ennyi lenne csak a Lendvai-legenda háttére?

– Nézze: én nagyon sokfelé jártam a régióban. Rengeteget utaztam például Jugoszláviában, s jó előre megjósoltam, hogy mi fog bekövetkezni Titó halála után. Amikor a horvátok mellett foglaltam állást, kaptam egy díjat, s a szerbek mondtak rólam rosszakat, majd fordítva. A volt kommunista országokban a független újságírói tevékenységet mindig egy kicsit kémgyanús ügyletként kezelték. Ez adódott a történelmi hagyományokból és a kommunista mozgalom zártóságából, de konspirációból is. Nemrég az ORF készített egy filmet a szovjet–amerikai konfrontáció 45 utáni történetéről, amelyben országonként egy-egy embert szólaltattak meg. A németektől például Stefan Heymet, a franciáktól Yves Montand-t szólaltatták meg. Engem pedig mint elszármazott magyar szakértőt kértek fel. Nagyon tanulságos volt a forgatás, és ez adta a döntő lökést ahhoz, hogy összeszedjem a rólam szóló dokumentumokat, iratokat, s megírjam emlékezéseimet.

– Többször utalt Kreiskyvel való baráti kapcsolatára. Ez hogyan alakult ki?

– Kreiskyvel 1960-ban találkoztam először mint a Financial Times tudósítója. Részéről nagyon utilitárius volt a kapcsolat, hiszen tudta, hogy hasznára

lehetek. Azonkívül mindig rokonszenvezett az újságírókkal. Ez részint fakadt habitusából, nyitott gondolkodásából, meg abból is, hogy egy ideig maga is aktív újságíró volt. De a köztünk lévő jó kapcsolatba az is belejátszott, hogy hamar felismerte: nem tartozom azok közé, akik át akarják festeni a múltjukat, s úgy akarnak karriert csinálni, hogy szélsőjobboldalnak mutatják magukat.

– *Olvastam nagy beszélgetésüket a modern szociáldemokráciáról. Úgy tűnt: Ön több is ebben a polémiában, mint kérdező.*

– Én soha sem tagadtam, hogy liberális baloldali vagyok. Ezt Kreisky értékelte. De jómagam is vonzódtam hozzá: a század egyik legnagyobb politikusának tartottam, aki igazán maradandót alkotott az új keleti politikával. Nagyon sokat beszélgettünk. Sokat veszekedtünk is. Én írtam meg első életrajzát is, 1972-ben. Azt hiszem, hogy nagyozás nélkül állíthatom, hogy abban a képben, ami Kreiskyról világszerte, de különösen Ausztriában és Kelet-Európában kialakult, egy kicsit én is benne vagyok. Egyébként volt kapcsolatunknak egy kevésbé ismert, bizalmi szála is. 1968-ban kiküldött maga helyett Kanadába, a híres Bilderberg-konferenciára, amely a világ legbefolyásosabb tőkéseit, bankárait, politikusait tömöríti, s évente egyszer rendez számukra konferenciát. Itt olyan emberekkel ismerkedtem meg, mint McNamara, Rockefeller, Rothschild. Én akkor ott Kreisky képviseltem, de egy év múlva már saját joggon hívtak meg. Ez azóta is – szakmai értelemben – nagyon sokat hozott a konyhámba.

– *Ön tagja az osztrák szociáldemokrata pártnak?*

– Én kizárólag az American Expressnek vagyok a tagja.

– *Kreiskyvel való kapcsolatata nem ösztönözte arra, hogy belépjen?*

– Nem, sohasem érezkeltem ezzel kapcsolatban a leghalványabb nyomást sem. Éppen abban rejlett Kreisky politikusi-emberi nagysága, hogy

nagyon sokféle gondolkodású embert válogatott maga köré. Én egyébként nem is tudnám behelyezni magam egyetlen pártba sem. Úgy látom, hogy ma az emberek Nyugaton túlnyomórészt azért foglalkoznak politikával, azért lépnek be egyik vagy másik pártba, hogy karriert csináljanak, jobb fizetést érjenek el, illetve a politikán keresztül növeljék üzleti befolyásukat. Amikor különböző ideológiákat hirdetnek meg, akkor nagyon meg kell nézni, hogy éppen melyik nagy üzleti csoport érdekeiben ágálnak. Az a tiszta politizálás, ami például Justusra jellemző volt, hogy az emberekért akart valamit tenni, az kiveszőben van. Talán Kreisky volt az utolsó mohikán... Én egyébként sohasem kértem tőle semmit, és ő sem tőlem. Pontosabban: egyszer javasolta, hogy csináljak egy hetilapot. Meghánytam-vetettem magamban a dolgot és nemet mondtam, mert úgy éreztem, hogy ha elfogadnám ezt az ajánlatot, akkor már nem tudnék olyan függetlenül véleményt formálni, mint addig.

– *Abban azért, hogy Ön lett az ORF egyik vezetője, csak-csak közrejátszott szoros kapcsolata a pártelnök-kancellárral...*

– Akkor nekem már volt szakmai tekintélyem: elismerték, hogy a legjobb Kelet-Európa-szakértők közé tartozom a térségben, s nagyon sok üzletember, bankár, politikusok kikérte a tanácsaimat. Persze a Kreiskyvel való kapcsolatomban nem hátráltatta az előremenetelemet, de nem is ő járta ki nekem ezt a tisztséget.

– *Úgy tudom, magának köszönhető az új K. u. K., azaz a „Kreisky und Kádár” képe, amely a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején nagymértékben befolyásolta az országról alkotott képet.*

– Részben talán igen. A mélyeséges ideológiai különbségek ellenére volt valami közös ebben a két emberben.

– *Hogy jött létre az emlékezetes Kádár-interjú?*

– Kreisky közbenjárására. De elmesélem az egész történetet. 1978 szeptemberében a kancellárnál jártam,

úgymond régóta várt háttérbeszélgetésem a kelet-európai helyzetről. Váratlanul félbe kellett hagyni a disputát, ami engem bosszantott. Kreisky, aki utánozhatatlan érzékenységgel reagált beszélgetőpartnere hangulatváltozásaira, hirtelen ezzel a kérdéssel fordult hozzám: „Mondja, kedves barátom, tulajdonképpen hogy áll most a magyarokkal?” Mondtam: „Normális a viszonyom, néhány emberrel pedig kifejezetten jó. Évek óta nem vagyok feketelistán, bármikor odautazhatom, igaz, figyelnek, különösen az óta a két-részes tévé-dokumentumfilm óta, amelyet Ön is látott.” Kreisky félbeszakított: „Na, akkor minden rendben. Jövő héten munkalátogatást tesznek Budapesten. Jöjjön velem mint az én vendégem, akkor azután bőségesen lesz alkalmunk beszélgetni a témánkról!” Kreisky ötlete a vasfüggöny mindkét oldalán kétségbeejtette a protokollfőnököket, de a kancellárnak sem saját beosztottjai, sem a magyarok nem mertek szólni, hogy én továbbra is „kétnyes ügy” vagyok. Igaz, a szervezők Budapesten elválasztottak a Kreisky-házaspártól, s arra a kérdésre, hogy miért nem mehetek velük, azt válaszolták: „Nincs elég hely a különvonaton, ami Debrecenbe tart.” A magyar szervezők legnagyobb bosszúságára azonban Kreisky nem felejtkezett meg rólam, s meghívott a festői Nagyerdő szélén álló vendégházába, reggelizni. A Bécsben félbemaradt beszélgetést egy erdei sétán folytattuk, ahová seregnyi titkosrendőr és protokollfőnök kísért bennünket. Ez a közös séta a reveláció erejével hatott. Ám mivel Kádár óvatosa reformkommunizmusában Ausztria nagyon fontos szerepet játszott, ezért a szomszédos ország nehezen kezelhető újságírójának különleges bánásmód dukált, főként ha személyesen is közel állt Kreiskyhez. Így történt, hogy 1981 őszén egy hivatalos Kreisky-látogatás kapcsán Kádár beleegyezett, hogy egy disszidens magyarnak exkluzív interjút adjon az ORF kamerái előtt.

– *Milyen benyomást keltett Önben akkor Kádár?*

– Nagyon kedvezően ért, hogy nem kérte előre írásban a kérdéseket, holott ez akkor még a nyugati világban is elfogadott szokás volt. Lazán beszélgettünk. Kádár – aki akkor 69 éves volt – kissé félszegen és mereven lépett be a Parlamentnek abba a díszes termébe, ahol felállítottuk a kamerákat. Azután gyorsan feloldódott. A kétoldalú kapcsolatokról szóló szokásos bevezető mondatok után sakkszenvedélyéről kezdtem el faggatni. Elmesélte, hogy tizenhárom éves korában rendszeresen sakkozott, majd hozzátette: „A sakk megtanítja az embert arra, hogy a vereséget el kell tűrni, később pedig arra, hogy a győzelmet el kell viselni.” Közbevetett kérdésemre, hogy mi történik döntetlen esetén, mosolyogva azt felelte: „Akkor új partit kell kezdeni...” Egyébként még egyszer készítettem vele egy rövidebb interjút, akkor, amikor Rudolf Kirchschläger szövetségi elnökkel találkozott Burgenlandban. Tehát korántsem igaz az a legenda, miszerint én lettem volna a „kedvenc nyugati újságírója”. Ennek ellenére engem ezért nemrég megtámadtak azok, akik akkor a rendszer besúgóí voltak.

– *Kik voltak a magyar szellemi életben azok, akikkel 1990 előtt rendszeres kapcsolatot tartott?*

– Aczél Györggyel, akivel egy igen nagy interjút készítettem 1980-ban, s azért nem jelenhetett meg, mert közbejötték a lengyel események. De tartottam kapcsolatot Déry Tiborral, Illyés Gyulával, Csoóri Sándorral, Pozsgay Imrével, Berend T. Ivánnal.

– *Mennyire volt kapcsolata a demokratikus ellenzékkel?*

– **Eörsi Istvántól** kaptam meg a szamizdat Bibó-émlékkönyvet. Vásárhelyi Miklóssal rendszeres kapcsolatomban volt. Találkoztam Rajk Lászlóval. Ementem a szamizdat-butikjába, de nem kaptunk forgatási engedélyt. De önkritikusan be kell látnom, hogy többüket ismernem kellett volna. Hogy ez nem jött létre, abban közrejátszhatott

az életkorbeli különbség. Meg némi önvédelem is. Hiszen nekem mindig érzékenyen egyensúlyoznom kellett ahhoz, hogy elfogadjanak. Különösen amikor már a tévénél dolgoztam főszerkesztőként. Ha engem elkaptak volna, amint a demokratikus ellenzék prominens személyiségeivel beszélgetek, az kiutasítási ürügy lett volna. S valószínűleg másként is esett volna a latba, mint ha egy angol újságíró csipnek fülön.

– *Ön sokak megdöbbenésére az elmúlt években többször is megengedően nyilatkozott a Kádár-rendszer félpiaci-félpolgári viszonyairól, holott korábban nagyon kritikusan nézte a volt szocialista országokat. Minket akkor miért „értett meg”?*

– Én a legfontosabbnak azt tekintetem, hogy föllazuljanak ezek a rendszerek, s a magam tevékenységét is e szerint mértem. Magyarország más volt, mint a többi többi országa. Akik az elmúlt években újra akarták kezdeni a történelmet, megfélemeztek arról, hogy mit nyert ez az ország azon, hogy itt egy Aczél volt, s nem egy Bilák. Évtizedekben lehet mérni a különbséget, azt, amit a „homo kádáricus” jelent. Egyébként is mindig mérlegelni kell, hogy a Kádár-rendszer hosszabb ideig tartott, mint a Horthy-rendszer. S ugyanúgy, mint a Horthy-rendszer, új politikai osztályt formált. Nagyon elgondolkoztatóak a két rezsím közös vonásai: az új politikai osztály magatartásbeli, gondolkodásbeli, érték-rendszerbeli vonásai sokban átfednek egymással. Én nem estem hasra a volt kormány előtt, s nem esek hasra a mai előtt sem. Mind a kettőben akadnak személyiségek, akik rendszeresen jártak a műsoromba, Bécsbe, s lelkes előadásokat tartottak a magyar reformokról. Nemigen hallottam tőlük, hogy ők ezt az egész rendszert le akarják rombolni. A kis lépéseknek, amelyekre a reformok lehetőséget adtak, nagyon nagy szerepük volt abban, hogy itt az embereknek lehetett egyfajta szabadságtudatuk. Viszont az is igaz, hogy éppen ezért nem is olyan ra-

dikálisak itt a változások, mint például Csehországban.

– *Hasonlóképpen toleránsan vélekedett korábban Lengyelországról. Most miért változott meg a véleménye?*

– A lengyelekhez „ósi” baráti viszony fűz, s a blokk egyetlen politikusával se kerültem olyan igazán jó emberi kapcsolatba, mint Mieczyslaw Rakowskival. Ugyanolyan őszintén beszélgettünk egymással akkor, amikor a Polityka főszerkesztője volt, de akkor is, amikor Jaruzelski mellett exponálta magát, és miniszterelnök, majd pártelnök lett, de most is, amikor egy kis baloldali lap szerkesztője. Utolsó nagy interjúját akkor adta nekem, amikor a pártállam utolsó perceit élte. Alig találtam meg a máskor érdeklésvédett pártházban, ahol – ez a történelem büntetése – ma a lengyel tőzsde működik. Rakowski – aki mindig a mérsékelt reformerökhöz tartozott, s ezért is volt szálka Moszkva szemében – elmesélte: akkoriban találkozott Moszkvában a keleti tömb bukás szélén álló vezetőivel. Gorbacsov azzal vigasztalta őket, hogy „Bármi történjék is, elvtársak, a szocializmus győzni fog!” Mire Rakowski állítólag azt felelte: „Lehet, de ezt mi már nem éljük meg.” Ezt csupán azért idéztem föl, mert én nagyon sokat vitatkoztam Rakowskival a Szolidaritás miatt. Úgy láttam, hogy Walesa történelmet csinált. Most pedig Walesát tartom a lengyel belső helyzet szempontjából a legerőteljesebb destabilizáló „tételnek”. No és Jaruzelski tábornok? A sötét szemüveges férfi, aki 1981-ben bevezette a szükségállapotot, ma sok lengyel szemében már nem árulónak számít, hanem a haza megmentőjének, hiszen ezzel valószínűleg megakadályozta a szovjetek fegyveres beavatkozását. 1985-ben készítettem vele tévéinterjút, amely sajátos légkörben zajlott. Jaruzelski az interjú előtt utalt a lengyel–magyar barátságra, sőt magyarul éltette azt. Már éppen fel akartam világosítani, hogy az osztrák televíziótól jöttem, amikor éppolyan szívélyesen kezdett beszélgetni a semleges Ausztr-

riához fűződő jó kapcsolatokról is. Ez a beszélgetés azért is érdekes volt, mert az *Antiszemitizmus – zsidók nélkül* című könyvem, amely elsősorban a 68 tavaszán történt boszorkányüldözést elemezte, évekig feketelistán volt Lengyelországban. Az interjú után még egy órán át beszélgettünk. A kisnemesi származású, művelt katona olyan ember volt, aki nemcsak a hízelgők hangját akarta hallani. Összetett szerepét jól mutatja, hogy az utóbbi években Adam Michnik, a lengyel másként gondolkodás szellemi atyja a nyilvánosság előtt együtt lépett fel a minden funkcióját elvesztett, diszkreditált Jaruzelskivel. Emlékszem: beszélgetésünk után előszobájából megpróbáltam elérni az ORF ügyeletét. A nagy asztalon sokféle telefon volt. Én egy zöld készülékhez nyúltam, s Jaruzelski adjutánsa csak az utolsó pillanatban akadályozta meg, hogy akarattalanul is riadóztassam a fegyveres erőket. Ez a „slamposág” jól jellemzi a lengyeleket.

– *S Jugoszlávia?*

– Jugoszlávia életem nagy szerelme, s egyben kiábrándulása. Rengeteget jártam oda, megtanultam szerbhorvátul, igen sok baráttra, s még több ellenségre tettem szert. Főként az albán kérdés boncolgatásáért. Én előre jeleztem, hogy mi következhet be, de valójában soha sem hittem, hogy ilyen véres lesz a válság. Számomra a Titórendszernek az volt a legnagyobb előnye, hogy megpróbált létrehozni egy föderációt, méghozzá a többi kommunista országénál jóval szabadabb és felvilágosultabb légkörben.

– *A kiábrándulása a nacionalizmus fellángolásának, avagy Európa tehetetlenségének szól?*

– Mind a kettőnek. Jugoszlávia dőbentett rá Karl Popper igazságára: nincs igazi haladás az emberiség történelmében. Ha megnézzük mindazt, ami Jugoszláviában ma történik, s látjuk, hogy milyen nagy szerephez jut a nemzeti és egyéni szabadság, akkor azt is fel kell vetni: mekkora árat kellett ezért fizetni emberéletekben. Nyu-

gat magatartása pedig ismét figyelmeztet rá, hogy milyen önző és befelé forduló a világ.

– *Miért tűrte-tűrhetette el a fejlett Nyugatot, hogy idáig fadjuljanak a dolgok?*

– Ez egy óriási téma, amiről kötetnyit írtam. Most csak főcímként idézem: Jugoszlávia különleges státusát mindenki szerette volna megtartani, de a Nyugat egy lépéssel mindig elkésett. Az amerikaiak borzasztó rövidlátó és korlátolt politikát folytattak. Nem ismerték fel ennek a térségnek a jelentőségét, és az Öböl-háború után csak azzal törődtek, hogy a Szovjetunió szétesett. Jugoszláviát leírták.

– *Mindez a demokrácia morális csődjének is felfogható?*

– A demokrácia morális csődjeként felfogható mindaz, ami a harmincas évek óta történt a világban a náciizmustól a csecsen-földi agresszióig. A kommunikációs forradalom miatt ezek az események beferkőztek a hálósobákba, a politikusok mégis csak akkor figyelnek oda a véres eseményekre, ha azok közvetlenül kihatnak a következő megválasztásukra. E tekintetben az utóbbi évek számomra a nagy illúzióvesztés éveit voltak.

– *Ez nemcsak Jugoszláviára igaz?*

– Nem. Ez az egész térségre áll.

– *Mennyire tudta-érezte, hogy így fog bekövetkezni a rendszerváltás a keleti tömb államaiban?*

– Én a legszebb álmaimban reméltem a változásokat, de sohasem hittem, hogy ez vérontás, tömeges sztrájkok, menekültáradat nélkül fog bekövetkezni. De azt például időben megéreztem, hogy az NDK egyszerűen elkorhadt és szétesik. A váratlannak a politikában és a történelemben mindig nagy a szerepe. Minden megtörténhet, és mindennek az ellenkezője is. Bevallom, én nem a gyors átalakulásban reménykedtem, hanem a fokozatos közeledésben. Arra gondoltam, hogy gazdasági okokból fognak megtörni ezek a rendszerek. Én jól ismerem az egész Gorbacsov-irodalmat. Magam is sokat írtam erről a jelenségről. Összességében úgy gondolom, hogy óriási szerencsénk volt.

– *Mi volt az a pont, amin az egész folyamat átbillent?*

– Amikor Gorbacsov feladta. A német kérdés volt a vízváltató. Sosem gondoltam, hogy ez így fog bekövetkezni. Nagyon jól jelzik a történéseket a mai orosz belső viták. Két birodalom feladásával vádolják Gorbacsovot: a keleti tömbével és a Szovjetunióval. Ezt megemészteni generációk kellenek, és ez még nagyon sok problémát fog okozni a világnak.

– *Nagyon lelkes volt 1990-ben, a magyar választások után, ugyanakkor már voltak fenntartásai is. Miért?*

– Két veszélyt láttam. Az egyik: úgy láttam, hogy Antallék amatőrök a gazdaságban. Úgy éreztem, hogy lefejezték a szakértői osztályt. A másik: úgy láttam, hogy nem 45-re mennek vissza, hanem a harmincas évekre, vagy a múlt század végére.

– *Ez a múltba fordulás és a nacionalizmus felerősödése nem csak Magyarországra volt jellemző?*

– Persze. Csak Magyarország előbbre járt a piacon, mint a többiek. Antall egy igazi magyar úr volt, aki kifelé menedzselte az országot. De a taktikai zsenialitása eltakarta a lényegét. Az ország elveszítette piaci előnyét. Többet vesztett, mint három-négy évet. A másik, ami nem tetszett, az a médiaháború elmérgesedése. Talán helytelen volt, hogy visszatartottam magam, és sokáig nem szóltam nyilvánosan, holott láttam az ebből fakadó veszélyeket. A harmadik a nacionalizmus. Késébejöttök találtam, hogy egy kis közép-európai ország nem igazi megoldásokat keres, hanem retorikaiakat. Nem szabad a külföldi magyarok hátán magyar belpolitikát csinálni. Nem szabad hamis várakozásokat kelteni. E tekintetben jobbnak tartom azt az utat, amit az új, szociál-liberális kormány jár. Én az alapszerződéseket is pártolom. Nem mintha azt hinném, hogy ezek bármit is megoldanak. De ezzel Magyarország deklarálni tudja a világnak, hogy a kisebbségek jogaiért áll ki, s nem a trianoni határok visszaállításáért. Tanulhatnak még az

osztrák politikától, például abból, ahogy Dél-Tirolt kezelik. S nem kell lekezelni sem a románokat, sem a szlovákokat. Kis lépésekkel lehet csak előrehaladni.

– *Mit várt a tavalyi, szocialista-liberális választási sikertől?*

– Ez a választási arányeltolódás engem nagyon meglepett. Úgy gondolom, hogy a Szocialista Pártnak jobb lett volna, ha kisebb arányú a győzelme. Ugyanakkor nevetségesnek tartom azokat a vitákat, hogy ne ez a párt adja a miniszterelnököt. Eddig sok hibát követtek el. A legnagyobb kihívást az idővel való versenyfutás jelzi. Minden kormánynak a választásokat követő első évben kell megtennie a komoly lépéseket, hogy a negyedik évre bekövetkezzen pozitív hatásuk. Tudja, hogy mi az igazi leadership? Az, hogy a kormányzás négy éve alatt az emberek szubjektíve és objektíve érezzék, hogy nekik jobb lett. A mai magyar kormány egy hallatlan történelmi lehetőségnek jutott birtokába. Sarkosan fogalmazva: itt a volt börtönigazgatók és a volt fegyencek együtt alakítottak kormányt. Ez csoda. Jobb lett volna, ha gyorsabban cselekednek a gazdaságban, de talán még most sem késő. Ám a pártvezéreknek tudniuk kell, hogy ezzel népszerűséget nem tudnak szerezni. Az imázsvesztést bírni kell idegekkel. S nem szabad lebecsülni a közvéleményt. Az emberek pontosan tudják, hogy ki az, aki cselekszik, és ki az, aki csak ígér.

– *Azokat a piaci előnyöket, amelyeket az elmúlt évek politizálása során elvesztettünk, a szociálliberális koalíció vissza tudja szerezni? Egyáltalában: Ön szerint a szocialista dominanciájú kormány képes lesz végigvinni olyan modernizációs gazdaságpolitikát, amely a szociális konfliktusok sorát jelzi előre?*

– Ez a legnagyobb kérdés, amit a mai Magyarországgal kapcsolatban fel lehet tenni. De nem szabad ideológiai-
lag címkézni: ennek ma már kisebb a jelentősége, mint az elmúlt négy évben volt. A magyaroknak tanulniuk kelle-

ne a csehektől és a szlovénoktól. Meg kell szervezniük az adózást, mert olyan nincs, hogy a GDP 30 százalékát a rejtett gazdaság adja. Ha ez ellen fel tudnak lépni, akkor javítani tudják az egész ország közérzetét. Én nem dramatizálom az elszegényedést sem. Éppen Ausztria példája mutatja, hogy a szegénység ellen a gazdaság felemelkedésével lehet a legjobban harcolni.

– *Mi volt a véleménye arról a sokakban élő – ma is létező – lehetőségről, hogy a Nyugat majd megfinanszírozza a kelet-európai változásokat?*

– Ez illúzió. Nyugat magatartását az arrogancia és az ignorancia vegyüléke jellemzi.

– *Merre megy Magyarország, merre megy Kelet-Európa? Azért kérdezem így, mert ez a könyvének is a címe.*

– Olyan nincs, hogy Kelet-Európa. Minden ország más. Másfelé tart Bulgária, mint – remélem – Magyarország.

– *S merre tart a világ?*

– A legnagyobb veszély a kaosz. Nincsenek nagy konfrontációk, de vannak helyi háborúk. Ezek ellen úgy akarnak védekezni, hogy mindenki behúzódik a maga csigaházába. Ez nem megoldás. Az elmúlt évek éppen arra tanítottak meg, hogy nagyon keveset tudunk a világról. Arról, hogy tényleg merre megy a világ. Hiszen még az első világháborút sem emésztettük meg. Lásd Jugoszlávia.

– *Tehát nem fogadja el a közkeletű nézetet, hogy irány Európa?*

– Nem. Egyébként se szeretem a jelzőszavakat, se a sablonokat. Azt hiszem, hogy a legjobb, amit mondani lehet, az az, amit Voltaire mondott a Candide-ban: műveljük kertjeinket. Azaz próbáljunk arra törekedni, hogy egy kicsit türelmesebbek legyünk egymáshoz, s úgy alakítani a (gazdaság)politikát, hogy egy kicsit jobban éljenek az emberek. S gondoljunk az alternatívákra: Jugoszláviára, a Kaukázusra. Ez az alapkérdés. Nekem egyszer egy ismert szerb politikus azt mondta: nem lehet egyszerre mezítláb járni és cilindert viselni. Sajnos, igaz van.